

Documenting the Nation: How TV Documentaries Reflect and Shape Russian National Identity

Anastasia Kriachko Røren
Oslo: Universitetet i Oslo 2023
334 sider.

Recenserad av **Lars Kristensen** [lektor i medier, estetik och berättande, Högskolan i Skövde, lars.kristensen@his.se]

Anastasia Kriachko Rørens avhandling *Documenting the Nation: How TV Documentaries Reflect and Shape Russian National Identity* är en mycket väl utförd studie om hur ryska tv-dokumentärer speglar och formar nationell identitet. Kriachko Rørens doktorsavhandling som försvarats vid Universitetet i Oslo 2023 utforskar noggrant och genomträngande hur ideologisk (på)verkan är inbäddad i den ryska dokumentärfilmen. Genom en analys av över 300 dokumentärfilmer undersöker Kriachko Røren hur nationell identitet kommuniceras till rysktalande tv-tittare och hur filmerna i en tid av politisk förändring speglar utvecklingen i Ryssland genom sina respektive narrativ.

Kriachko Røren positionerar sig mellan flera akademiska discipliner: samhällsvetenskap, antropologi, språk- och filmvetenskap, men med en trogen hemvist i Rysslandsstudier. Detta tvärvetenskapliga angreppssätt berikar forskningen, men det innebär också en fara för förlorat fokus, att syftet med studien blir ofokuserat. Icke desto mindre navigerar Kriachko Røren framgångsrikt mellan dessa potentiella fallgropar genom att i stort upprätthålla metodologisk stringens. Hennes arbete bygger på teorier om nationalism, specifikt Michael Billigs *banal nationalism* och Stephen Hutchings' idé om rysk *recursive nationhood*. Även om perspektivet är rätt skulle avhandlingen ha gynnats av en mer utförlig kritik av dessa teorier. Detta gäller särskilt transnationella aspekter av nationalism, vilka kan komplettera Billigs begrepp, samt skillnaderna mellan nationalism i stort och Rysslands rekursiva förhållningssätt till nationstillhörighet.

Kriachko Rørens metodologi inkluderar en omfattande översiktsstudie av 328 dokumentärer som sändes på fem ryska tv-kanaler mellan 2012 och 2018. Denna period är betydelsefull eftersom den omfattar Euromajdan-protesterna och annekteringen av Krim, nyckelhändelser som har format rysk nationell diskurs. Forskningen innefattar intervjuer med filmare, producenter och programledare, samt fokusgruppintervjuer med tv-tittare genomförda i Sevastopol och Stavropol. Även om studien ger en omfattande analys, från produktion till reception, ligger dess primära fokus på

filmtexterna, vilket utgör två tredjedelar av avhandlingen. Denna betoning på textanalys sker ibland på bekostnad av djupare engagemang med publikens mottagande och produktionssammanhang, aspekter som kunde ha utvecklats ytterligare. Djupet i textanalysen går en smula förlorat genom att så många filmer berörs. Dock säkras ett imponerande överblicksperspektiv.

I studien identifieras flera återkommande identitetsmarkörer i ryska dokumentärer: ledarskap och nation, krig och fred, land, ortodox tro, historia, nostalgi och subidentitetsmarkörer. Även om dessa teman kan argumenteras som välvalda och propra, saknar jag en detaljerad diskussion om *hur* de valdes och vilka markörer som uteslutits. Om banal nationalism handlar om all dagliga handlingar, objekt och vanor som passerar obemärkt som nationalism, måste det finnas fler markörer än de mycket väletablerade som väljs ut av forskaren. Men här kommer det rekursiva till hjälp, en slags postsovjetsk *stio*b, där man vet att det är nationalism, men man väljer att låta det passera. Det är tydligt att den ironiska distansen spelar en betydande roll i samtida ryssars tv-tittande. Det är dock hela poängen i argumentationen, att de rörliga bilderna konstruerar en banal nationell berättelse som genom upprepning och visuell berättarteknik förstärker de ideologiska positionerna. Det är genom den banala upprepningen som nationalismen påverkar tittaren.

En av avhandlingens mest betydande insikter ligger, enligt mig, i blottläggandet av ett bestämt formspråk – eller en naturlig formacceptans i skapandet av rysk dokumentärfilm. Det är en dokumentärform som alla är överens om att en film ska ha för att nå folkmassan. Tack vare Kriachko Rørens egen erfarenhet från sitt arbete inom den ryska tv-sfären, kan hon spåra en förflyttning från dialog och tolkning till mer deklarativa, slutgiltiga uttalanden. Det är en förvandling som har sin förklaring i den auktoritativa regimens framväxt. Denna förändring är inte abrupt utan sker stegvis med nya medielagar, regimvänliga personer på avgörande positioner i tv-bolagen och så vidare. En homogenitet byggs i medielandskapet och allt utanför den »inre cirkeln» utesluts, vilket speglar bredare förändringar i Rysslands politiska utveckling.

Kriachko Røren argumenterar övertygande för att rysk dokumentärfilm har utvecklat en distinkt form som blandar traditionella former för dokumentärt berättande med nationell ideologisk inramning. Frågan jag saknar är vad som sammanfaller med, eller skiljer sig från, Sovjettidens dokumentärfilm samt med andra nationella traditioner. Helt enkelt ett jämförande perspektiv som skulle kunna ge ytterligare insikter i vad som samtidigt gör ryskt dokumentärfilmsskapande unikt.

Kriachko Rørens analys avslöjar i vilken utsträckning Putinismen genomsyrar all rysk tv-producerad dokumentärfilm och väcker frågor om balansen mellan styrning och medial representation. Det är anmärkningsvärt i hur många filmer som Putin närvarar, indirekt eller direkt. Denna grad av allestädesnärvaro i tv-rutan är i sig evidens på den rörliga bildens betydelse i regimens desinformationsmaskineri. Maktens version av verkligheten befästs helt enkelt till varje pris. Putins ständiga närvaro i dessa filmer antyder en medveten strategi för att etablera en visuell och ideologisk närvaro, vilket stärker jämförelsen med Billigs koncept om banal nationalism.

I stället för att enbart vara politisk propaganda menar Kriachko Røren att dessa filmer främst förmedlar en specifik vision av verkligheten, en version som är i samklang med den ryska idén. I likhet med forskning inom rörlig bild på 1990-talet är nationell identitet i fokus, vilket ger god mening mer än 30 år efter murens fall. Vi är inte längre på väg mot en neoliberal postnationalism som vissa filmforskare en gång menade. Tvärtom visar Kriachko Rørens forskning att rörliga bilder, oavsett om de är fiktion eller dokumentär, har återupplivat sina nationalideologiska rötter som svar på den geopolitiska utvecklingen. Även i de nordiska länderna ser politiska partier med fäste i nationalistisk socialkonservatism fienden i public service, affirmativ representation och heterogena uttrycksformer.

Även om avhandlingen har vissa begränsningar, såsom brist på metodologisk diskussion om identitetsmarkörer och avsaknad av en jämförande analys, ger den en omfattande och tankeväckande genomlysning av rysk dokumentärfilm. *Documenting the Nation* är därmed en insiktsfull och noggrant utförd studie som lyfter dokumentärfilmens roll i formandet av rysk nationell identitet. Den visar att dokumentärer inte alls är speglingar av verkligheten, utan aktiva deltagare i formandet av nationella ideologiska subjekt.